

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДМОВИ ТА РОЗІРВАННЯ ДОГОВОРУ

Коваленко Інна Анатоліївна,

доцент, к.ю.н.,

доцент кафедри приватного та публічного права

Київський національний університет

технологій та дизайну

Піка Анастасія Віталіївна,

студентка гр. БП-21

Київський національний університет

технологій та дизайну

м. Київ, Україна

Одностороння відмова від договору – це одностороння дія, дозволена законом або договором. Якщо одна сторона вирішує в односторонньому порядку відмовитися від правочину, вона зобов'язана відшкодувати іншій стороні всі завдані їй збитки, в тому числі витрати, понесені іншою стороною на виконання договору до моменту відмови [1]. Слід зазначити, однак, що одностороння відмова від договору не завжди дозволена, залежно від конкретних обставин і застосовних правових норм. Правові наслідки розірвання та припинення договору викладені в Цивільному кодексі. Якщо сторони домовилися про розірвання договору, їхні зобов'язання припиняються з цього моменту. Якщо договір розривається через порушення договору, сторона, яка порушила договір, може нести відповідальність за шкоду, завдану іншій стороні. Однак, якщо розірвання договору є наслідком форс-мажорних обставин, сторона звільняється від відповідальності за часткове або повне невиконання чи неналежне виконання своїх договірних зобов'язань. Крім того, розірвання договору може також мати наслідком припинення зобов'язань сторін, що випливають з договору, як це визначено у статті 653 Цивільного кодексу.

Припинення зобов'язань і неналежне виконання також регулюються Цивільним кодексом. Сторони можуть бути звільнені від відповідальності за часткове або повне невиконання або неналежне виконання зобов'язань за договором, якщо це сталося внаслідок обставин непереборної сили. Проте, якщо невиконання або неналежне виконання зобов'язань сталося через порушення договору або чинного законодавства, сторона, яка порушила зобов'язання, може бути притягнута до відповідальності за будь-які збитки, понесені іншою стороною. Крім того, припинення зобов'язання у зв'язку з неможливістю його виконання також може мати наслідком розірвання договору. Важливо зазначити, що одностороння відмова від виконання зобов'язання та одностороння зміна умов договору не допускаються Цивільним кодексом України [2, с. 51-56].

У Цивільному кодексі питання односторонньої відмови від договірних зобов'язань вирішується дещо інакше. Стаття 214 Цивільного кодексу не передбачає можливості односторонньої відмови від договірного правочину. У ЦК України є аналогічне положення до згаданої вище статті 162 ЦК УРСР, але на відміну від останнього, у новому ЦК таке положення міститься у главі 47 "Поняття зобов'язань". Це є нелогічним з огляду на вимоги юридичного методу. Так, відповідно до статті 525 Цивільного кодексу України, одностороння відмова від зобов'язання або одностороння зміна його умов з боку не допускається, якщо інше не встановлено договором або законом. Однак ця стаття, як і стаття 162 Закону УРСР, не визначає правову природу такої відмови, порядок її здійснення та правові наслідки.

Натомість це питання певною мірою вирішується частиною третьою статті 651 Цивільного кодексу. Відповідно до статті 651 ЦК у разі односторонньої відмови від договору в цілому або його частини, якщо право на таку відмову встановлено договором або законом, договір є відповідно розірваним або зміненим. Вищезазначені положення дають підстави для певних важливих суджень. По-перше, наведені положення побудовані таким чином, що складається враження, ніби особа має абсолютне право на

односторонню відмову від договору. У зв'язку з цим напрошується логічний висновок про можливість оскарження такої відмови в суді. Це пов'язано з тим, що опонент може довести, що одностороння відмова від договору є безпідставною, та вимагати фактичного виконання. Отже, правове регулювання відмови та розірвання договору має важливе значення для забезпечення відповідальності сторін за свої дії та захисту їхніх прав. Важливо розуміти правові наслідки цих дій і, якщо необхідно, звернутися до юриста [3, с. 67-68].

У цивілістичній науці не існує спеціальних праць про правову сутність відмови від договору, тому деякі автори намагалися визначити її як односторонню відмову сторони від договору. За словами В. В. Луця, це є засобом оперативного впливу (оперативною санкцією), але з певною умовою, бо одностороння відмова не завжди залежить від провини іншої сторони. Одностороння і двостороння відмова є складним юридичним фактом, який має різне правове значення та різні правові наслідки, що ускладнює її трактування. Конструкція односторонньої відмови від договору не отримала оптимального закріплення у ЦК України 2003 року. З норм, що регулюють певні види договірних зобов'язань, можна зрозуміти, що одностороння відмова може призводити до припинення договору, хоча це не сказано явно.

Згідно з ч. 1 ст. 598 ЦК України, зобов'язання припиняється частково або повністю за підставами, які передбачені договором або законом. Якщо у договорі немає умов про підстави припинення договору, він може бути припинений тільки за тими підставами, які безпосередньо встановлені законом, тобто у ЦК або іншим законом. Більшість підстав припинення господарських зобов'язань міститься у ЦК України (ст.ст. 202-207), але без можливості односторонньої відмови. В ГК України не допускається вільна одностороння відмова від виконання зобов'язання [4, с. 91-100].

Окрім того, зобов'язана сторона може відмовитися від виконання зобов'язання у разі його неналежного виконання іншою стороною. Аналіз

чинного законодавства свідчить, що дуже складно знайти інші особливі підстави для припинення договірних зобов'язань. Однак не можна ігнорувати наявність правових механізмів. Для їх виявлення потрібно ознайомитися з загальними положеннями про правочини та нормами, що застосовуються до окремих видів зобов'язань. Так, відповідно до статті 214 Цивільного кодексу, особа, яка вчинила дво- або багатосторонній правочин, має право відмовитися від нього за домовленістю сторін або у випадках, встановлених законом, навіть якщо його умови були виконані повністю. Ця стаття прямо не визначає правові наслідки відмови від правочину, вчиненого за договором. Стаття 214 не передбачає односторонньої відмови від договірною правочину. Вона також не передбачає, що це можливо у випадках, коли це передбачено договором або законом. Наразі ч. 4 ст. 214 лише зазначає, що правові наслідки відмови від правочину можуть бути визначені законом або домовленістю сторін. Стаття 525 Цивільного кодексу, з іншого боку, декларує принцип, що одностороння відмова від зобов'язання не допускається, якщо інше не встановлено договором або законом [5, с. 33-37].

Тому, договір або закон можуть давати можливість односторонньої відмови від зобов'язань. Хоча загальні положення про зобов'язання в Цивільному кодексі не визначають конкретних підстав для односторонньої відмови від зобов'язання, стаття 615 Цивільного кодексу дає стороні право відмовитися від зобов'язання цілком або частково, якщо інша сторона порушила зобов'язання. З іншого боку, конкретні види договірних зобов'язань встановлені в нормативно-правових актах (наприклад, у статтях 665 та 849). На противагу Цивільному кодексу, Господарський кодекс України не дозволяє можливості вільної односторонньої відмови від зобов'язань. Можливо, причиною відсутності односторонньої відмови в ГК України є те, що господарські зобов'язання мають більшу стабільність та передбачуваність, ніж цивільні, і потребують більшої захищеності від свавільного розриву договору однією зі сторін [6, с. 292-298]. Також можна

говорити, що господарським суб'єктам легше домовитися про умови розірвання договору і передбачити їх у самому договорі, ніж цивільним суб'єктам, яким може бути потрібна більша свобода договірної регулювання. Відповідно до статті 193 Господарського кодексу, одностороння відмова від зобов'язання не допускається, крім випадків, передбачених законом. Крім того, зобов'язана сторона має право відмовитися від зобов'язання у разі неналежного виконання зобов'язання другою стороною, що є необхідною умовою виконання договору. Положення частини першої статті 291 Цивільного кодексу України не допускають односторонньої відмови від договору оренди і не передбачають винятків з цього загального принципу, але сформульовані дуже жорстко [7, С. 94-97]/

Підсумовуючи все сказане, правове регулювання відмови та розірвання договору є важливим аспектом договірної права. Одностороння відмова від договору та його правові наслідки мають вирішальне значення для того, щоб сторони несли відповідальність за свої дії. Припинення зобов'язань та неналежне виконання зобов'язання також є суттєвими факторами, які необхідно враховувати. Для уникнення будь-яких судових суперечок сторонам важливо розуміти свої права та обов'язки за законом. Правова система забезпечує основу для вирішення суперечок і гарантує чесне і справедливе виконання контрактів та договорів. Загалом правове регулювання відмови та розірвання договору має важливе значення для збереження цілісності системи договірної права.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Верховна Рада України, 2003.
2. Савченко О. О. Одностороння відмова від договору: проблеми теорії та практики. *Право і безпека*. 2018. № 1. 430 с.
3. Луць В.В. Контракти у підприємницькій діяльності. Київ, 2001. 321 с.

4. Луць В. В. Одностороння відмова від договору: поняття, види, правова природа. *Право України*. 2019. № 11-12. 397 с.
5. Шевченко І. В. Одностороння відмова від договору як спосіб припинення зобов'язань. *Право і суспільство*. 2017. № 2 (1). С. 276.
6. Цивільне право України / За ред. О.В. Дзери та Н.С. Кузнецової. К.: Юрінком Інтер, 2004. Кн. 1. 345 с.
7. Колеснікова Ю. В. Одностороння відмова від договору як спосіб захисту прав кредитора. *Актуальні проблеми правознавства: теорія і практика: зб. наук. праць / за ред. В. М. Дрозда, І. В. Блажкевича, М. В. Краснової; Нац. ун-т «Острозька академія»*. Острог: Видавництво НаУОА, 2016. 457 с.
8. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. *Верховна Рада України*, 2003.